

HACC'IN MANEVİ BOYUTU

PROF. DR. MEHMET DEMİRCİ
Dokuz Eylül Üniv. İlahiyat Fak. Öğr. Üyesi

İbâdetlere, görünen şekillerine ve dış yüzlerine ilâve olarak bir takım yorumlar getirmek ve iç anlamlar üzerinde durmak, onlara daha bir canlılık ve derinlik kazandırır. Böylece sembolik ve şekilden ibaret gibi görünen bâzı hareketler, insanın gönlünde ve kafasında yeni bir manâ ve boyut elde etmiş olur.

İnsanın nasıl ki bir bedeni bir de rûhu, bir maddî bir de mânevi¹ yönü varsa, dînin de bir zâhiri bir bâtinî, yani bir dış yüzü, bir de iç yüzü vardır. İbâdetlerin iç anlamı üzerinde durmanın, onlara bâtinî bir yorum getirmenin eski bir geleneği vardır.

Bu alanla daha çok tasavvuf mensupları ilgilenmiştir.

Bâtinî yorumlar dînin zâhirini küçük görmeyi veya onu red ve inkâr etmeyi gerektirmez. Bu yönden tasavvuf anlayışı, tarihteki yıkıcı Bâ- tınîlik mezhebinden ayrılmış olur. Ölçü şudun Zahirî ve bâtinî yorum ve izahlar ruh ve beden gibi birbirini tamamlamak durumundadır. Zâhire dayanmayan bâtinî açıklama geçersiz olduğu gibi, bâtinî dışlayan zâhirci görüş de eksik ve yanlıştır.

Bu yazımızda kısaca haccın iç anlamı üzerinde durmak istiyoruz. Kelime olarak "hac", hem Allah'a doğru yönelme hareketi, hem de benliğe egemen olma çabası anlamına gelir.

Hac ibadeti sırasında yapılması gerekenler kısaca şöyle özetlenebilir: Mekke civarında kutsal toprakların sınırına (mîkat) gelince günlük elbiseler çıkarılır ve "ihram" denilen iki parça kumaştan oluşan özel bir kıyafete girilir. Baş açıktır. Hac süresince kişi kendisini, kendi benliğini unutmaya çalışır. Kâbe tavaf edilir. Bütün günü ulvî düşüncelerle geçirmek üzere Mekke civarındaki Arafat'a gidilir. Daha sonra Müzdelife'de gecelenir, oradan Mina'ya geçilir ve şeytan taşlanır, kurban kesilir. Mekke'ye dönülür. Kâbe tavaf edilir. Safa ve Merve tepeleri arasında sa'y yapılır.

İbadetler arasında en sembolik olanı hac'tır denebilir. Acaba bütün bu hareketler neyi ifade etmektedir? Onların bir takım iç anlamları var mıdır? Bu gibi konular üzerinde duranlar neler söylemişlerdir?

Meselenin bir tarihî, bir de kişisel yönü vardır. Tarih cephesi, İlâhî menşe'li eski kültürler ile İslâmiyet arasındaki bağlar ve devamlılık konusunda ilgi çekici bir ipucu olma özelliğine de sahiptir. Hac sırasındaki hareketlerle ilgili olarak tarihî arka plânı şöylece özetlemek mümkündür.

Hac esnasında veya her ziyarette tavaf edilen, "Allah'ın evi" (Beytullah) olarak da isimlendirilen Kâbe yeryüzündeki en eski mâbettir. İlk olarak Hz. Adem tarafından inşa edildiği kabul edilir. Hz. İbrahim'in eliyle yeniden yapılmıştır. İslâmiyet'ten önceki devirlerde de kutsal sayılan bir yapıdır.

Haccın en önemli rükünlerinden biri olan Arafat'ta vakfeye sahne olan mekânla ilgili şunlar anlatılın Hz. Âdem ile Havva, Cennetten uzaklaştıkları zaman kaybolmuşlardı, birbirlerini arıyorlardı. Yalnızlık içindeydiler, nihayet Allah'ın lûtfuyla Arafat'ta buluştular, hasretle kavuştular. Müslümanlar, Âdem'le Havva'nın torunları olarak, Arafat'taki vakfe sırasında, sanki o günleri hatırlarcasına, Allah'a minnet ve şükranlarını sunarlar. Dua ve niyazlarda bulunurlar, O'na daha bir içten yönelirler ve âdetâ ilâhî varlıkta kaybolmak isterler.

Şeytan taşlamayla ilgili tarihî olarak anlatılan şudur: Hz. İbrahim Allah'tan başka kimseyi sevmediği iddiasına sahipti. Aslında bu düşünce güzel ve her mü'minde bulunması gereken bir tavidir. Ama insanoğlu beşerdir, iyi niyetine ragmen her zaman istenen olgunluk seviyesini tutturamaz. Mutlak kemal Allah'a mahsustur. Peygamber de olsa Yüce Allah, Hz. İbrahim'i sözkonusu iddiasında imtihan etmek üzere, kendisinden sevgili oğlunu boğazlamasını istedi. Onlar ailece bu çetin imtihandan başarı ile çıkmasını bildiler.

Şeytan, kararından caydırmak üzere ilkin Hz. İbrahim'e geldi, sonra kocasını vaz geçirsün diye Hz. Hacer'e gitti ve son olarak da, kurban olmayı reddetmesi için çocuğun, yani bizzat Hz. İsmail'in yanına vardı. Herbiri de onu taşıyarak yanlarından kovdular. İşte bu olayın Minâ'da cereyan ettiği söylenir. Onun için bu hareketler, hayattaki şeytanî dürtülere karşı, herbirimizin içimizdeki kendi şeytanımıza karşı bir kararlılık gösterisi olarak orada sembolik bir şekilde tekrarlanır.

Safâ ve Merve tepeleri arasında yedi defa koşmanın, yani "sa'y"ın tarihî hatırasıyla alâkalı olarak anlatılanlar şunlardır: Rivayete göre, Hz. İbrahim karısı Hâcer'i küçük bebeği İsmail ile birlikte, Mekke'nin o zamanlar çöl olan bu bölgesine bırakıp gitmişti. Çok geçmeden yanlarındaki su bitince, Hz. Hâcer yavrusuna su bulmak için, annelik sevgisi ve şefkatiyle sağa sola koşuşturup durdu. Bereketli hemzem suyu işte ozaman ortaya çıktı.

Bu annelik şefkat ve sevgisine, bu ulvî hisse saygı duymak, Allah'ın merhamet ve lütfuna şükretmek için, benzeri hareketler Hz. Hâcer'in koştuğu aynı yerlerde hac sırasında tekrarlanır.

Haccın bâtinî yorumlarıyla ilgili çok şey söylenir. Başta da belirttiğimiz gibi bunun amacı, oradaki davranışların basit bir şekilden ibaret olmaması gerektiğini hatırlatmak, onlara bir derinlik kazandırmak ve daha bilinçli olarak yerine getirilmesine yardımcı olmaktır. Böylece alınacak manevî hazzın artması ve kulluk şuurunun derinleşmesi sağlanabilir.

Hac ibadetindeki hareketlerin iç anlamı ve kişiye kazandırması gereken mânevi haller konusunda tasavvuf tarihinde ilginç bir konuşma yer alır. Kısaltarak verdiğimiz bu olaya göre Şiblî isimli Hak dostu ve ârif kişi, hacca gidip gelen bir adama sorar:

-Haccetmek için ne yaptın?

-Guslettim, ihrama girdim, iki rekât namaz kıldım ve telbiye ettim.

-Bunlarla haccı akdettin mi?

-Evet

-Peki, yaratıldığından beri bu ahbine aykırı bütün akitleri bozdun mu?

-Hayır

-Sen akdetmemişsin.

-Sonra ihram için elbiseni çıkardın mı?

-Evet.

-Yaptığın her işten de soyundun mu?

-Hayır.

-Sen elbiseni çıkarmamışsın.

-Sonra temizlendin mi?

-Evet.

-Bu temizlenme şendeki her illeti, mânevi kirleri giderdi mi?

-Hayır.

-Sen temizlenmemişsin.

-Hareme (Kâbe'nin çevresine) girdin mi?

-Evet.

-Hareme girmenle her haramı terketmeğe söz verdin mi?

-Hayır.

-Sen Hareme girmemişsin.

-Kurban kestini mi?

-Evet.

-Aşırı isteklerini ve iradeni Hakk'ın rızasında yok ettin mi?

-Hayır.

-Sen kurban kesmemişsin.

-Şeytana taş attın mı?

-Evet.

-Şendeki cehaleti attın mı, böy- lece sende bilgi göründü mü?

-Hayır.

-Sen taş atmamışsın.

-Kâbe'yi ziyaret ettin mi?

-Evet.

-Bu ziyaret sebebiyle ilâhî-mânevî ikramların arttığını gördün mü? Çünkü Hz. Peygamber şöyle buyurur: "Hacılar ve umre yapanlar Allah'ın ziyaretçileridir. Ziyaret edilenin, kendisini ziyaret edene ikram etmesi bir haktır." Sen bu ikramı farkedebildin mi?

-Hayır.

-Sen ziyaret etmemişsin (...)

Böylece haccın bütün hareketlerinin taşınması gereken iç anlama, soru cevap şeklinde işaret edildikten sonra, haccın bu bilinç ve anlayış içinde yapılması gerektiği belirtilir.

Kâbe Allah'a ibadet etmek üzere inşa edilen bir mâdettir. Onun bir adı da Beytullah (Allah'ın evi)dir. Gerçi Allah mekândan münezzehtir, eve muhtaç değildir. Ama insanoğlu daima sembollere ihtiyaç duymuştur. Kâbe de kutsal bir semboldür.

Kâbe'ye saygı, onun sahibi olan Allah'a saygı demektir. Gönül ehli "Ev sahibi evden daha kıymetlidir."derler.

Allah'ın iki evi vardır; biri Kâbe, diğeri kalb. İlki kadar İkincisine de saygı ve ihtimam göstermek gerekir. Gönül yıkmak Kâbe'ye saygısızlıkla eşdeğerde tutulmuştur. Yunus Emre şöyle den "Ak sakallı pir koca bilmez ki hali nice / Emek vermesin hacca bir gönül yıkar ise."

Bu duygu ve düşüncelerle hac görevini yerine getiren kimse âdeta yeni ve daha güzel bir hayata doğar gibidir. O şeytan taşlarken kendisinde var olan nefsaniyeti, büyüklen- meyi ve süfli duyguları taşılayıp ezdiğine inanır. Böylece tertemiz hale geldikten sonra Kâbe'yi tavaf etmesini, arşın etrafında dönen meleklerle benzetir, yani âdeta melekleşir.

Kötü huylar ve çirkinliklerle hac yolunu tutan kimse, bu olumsuzlukları bırakıp, günah kirinden arınmış halde evine dönemezse gerçek anlamda haccetmiş sayılmaz. Onun sadece adı "hacı"dır. asıl amaç, anlatılmaya çalışılan şekilde hac ibadetini yerine getirmek olmalıdır.

(1) Muhammed Hamîdullah, İslama Giriş, çev. Cemal Aydın, TDV yayını.

(2) Süleyman Uludağ, İslâm'da Emir ve Yasakların Hikmeti, TDV yayını

(3) Süleyman Ateş, a) Şulemi ve Tasavvuf Tefsiri, b) İşarf Tefsir Okulu, c) Cüneyd-i Bağdadi.